

*Antequam universa bona ecclesiastica
fisco nostro applicanda esse decreverint.*
Gyulafehérvár és környéke a szekularizáció
küszöbén

Gálfi Emőke

Erdélyi Múzeum-Egyesület Jakó Zsigmond Kutatóintézete (Kolozsvár)

Források

- A székváros és környéke többrendbeli pusztulása/pusztítása miatt kevés használható forrás maradt fent napjainkig.
- Nagyon töredékes forrásadottságok.
- Több helyen (Budapest, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Szeben) fellelhető, különböző (hiteleshelyi, családi) levéltárakba került, szétszóródott anyag.
- Gyulafehérvár és Enyed város levéltára elpusztult.

Ami a forrásokból kihámozható

- Gyulafehérvár és a körülötte elterülő majdani fejedelmi uradalom két birtoktestből jött létre:
 - püspöki birtokok
 - káptalani birtoktest
- Az egyházi birtokok szekularizációjának két szakasza:
 - 1542: püspökség birtokainak világi kézbe adása
 - 1556: káptalani birtokok fejedelmi kincstár alá rendelése

Az egyházi birtokok a „kettős” szekularizáció előtt

- ▶ A püspöki birtokok nem túl nagy kiterjedésű uradalom részei.

Összetétele:

- 2 vár :Gyulafehérvár (vár és mezőváros püspöki része),
Szentmihálykő
- 3 mezőváros: Sárd, Igen, Krakkó
- 13 falu/egészbirtok

Az erdélyi káptalan és az erdélyi püspök birtokai (Nagy Béla térképe)

► Gazdaságilag fontos települések Gyulafehérváron kívül:
püspöki mezővárosok: Krakkó, Sárd, Igen

- „Az erélyi püspökök gazdasági hatalma mezővárosaikon nyugodott.” (Jakó Zsigmond)
- Sárd és Krakkó 32 Ft censussal tartozott urának, Igen 25 Ft-tal.
- Csombord censusa 6 Ft, jövedelme mégis jelentős malma és gázlója miatt – 64 Ft.

-
- ▶ A három püspöki mezőváros fő jövedelmi forrása a szőlőművelés. Krakkó bordézsója 32 Ft-ot tett ki, és a fejedelemség korában a disznódézsóját is borral váltotta meg. A szekularizáció után Csáki Mihály kancellár, egykori erdélyi kanonok birtoka lesz.
 - A három mezőváros közül csupán Krakkó rendelkezett sokadalom tartás jogával (Szent Mihály-nap, analógia Zilah, Gyulafehérvár)
 - Sárdnak és Igennek valószínűleg Gyulafehérvár piackörzetének veszélyeztetése miatt nem lehetett országos vására.

Szekularizáció második szakasza

- 1556. – a káptalani birtokok fiscus (fejedelmi kincstár) alá rendelése
- nagy kiterjedésű uradalom jelentős erőforrásokkal

Összetétele:

- 3 mezőváros: Enyed, Abrudbánya, Zalatna
- Gyulafehérvár káptalani része
- mintegy 50 birtok – nem szórt, hanem egymással határos, egybefüggő birtokok
- ebből néhány az egyházi méltóságok betöltőinek volt fenntartva (pl. Buzd a pépost birtoka)

- A káptalani mezővárosok gazdaságilag igen jelentősek, és nagy valószínűség szerint már a középkorban is tisztartósági központok.
- **Enyed** városiassági mutatói (pl. egyetemjárás) alapján gazdaságilag és társadalmilag is fejlett település a középkor végén. Jelentős kézműves központ: 1556 előtt legalább négy céh létezéséről tudunk.

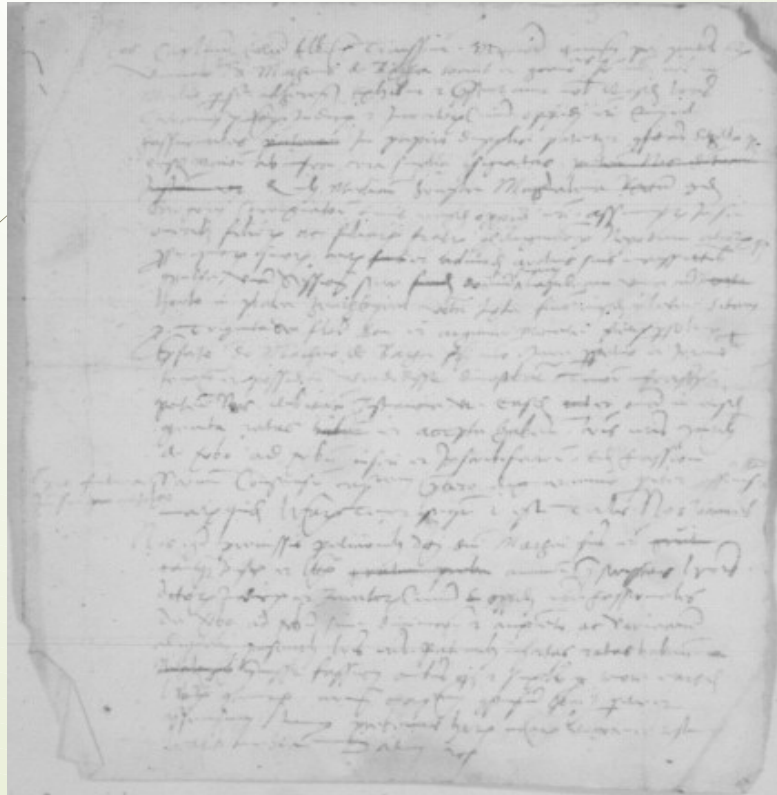
Vegyesen lakták szászok és magyarok. A 16. század közepén az arány eltolódott az utóbbiak javára.

Városi tanács összetétele: bíró és 12 esküdt polgár.

Három koraújkori sokadalmáról tudunk, amelyek közül kettő nagy valószínűséggel középkori volt: Áldozócsütörtök, Szent Gál-nap.

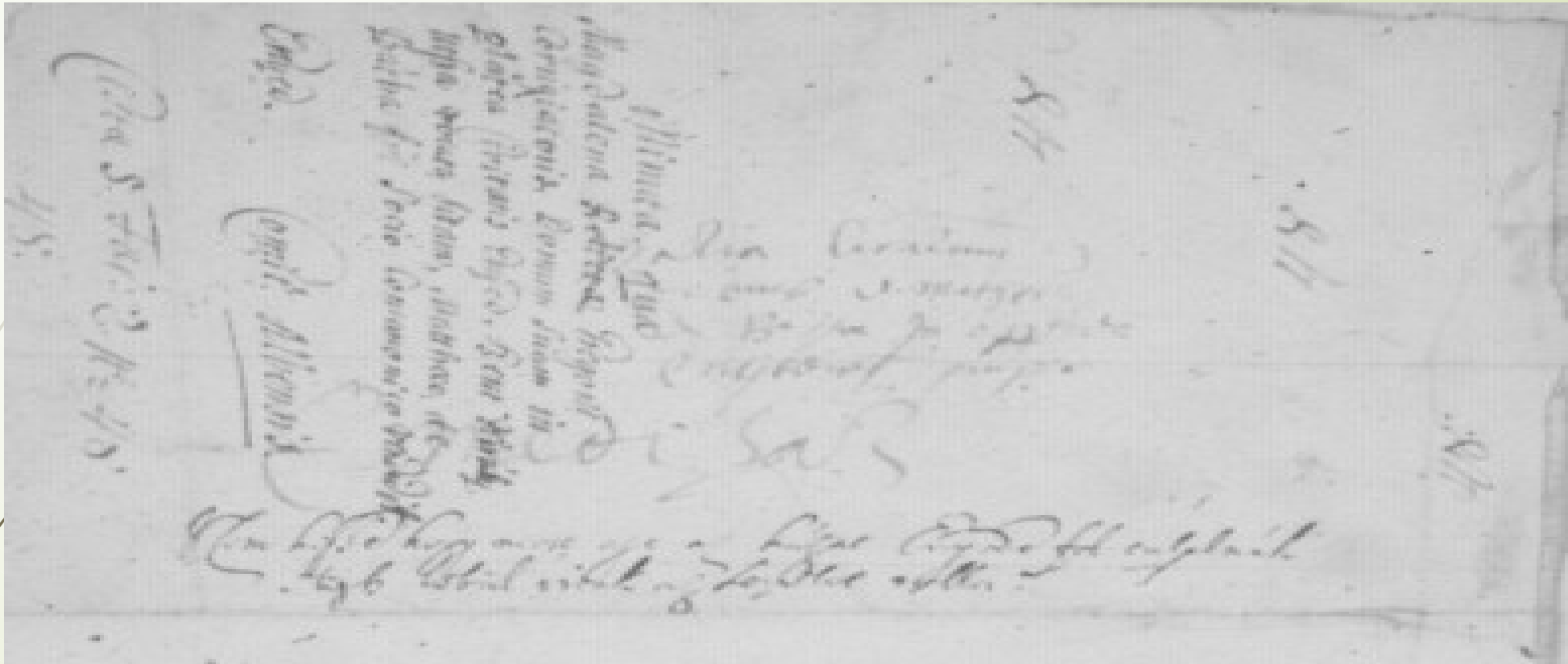
A káptalannak gazdaságilag Enyed legalább annyira fontos, mint a püspöknek Gyulafehérvár.

Főterén a város tehető polgárai mellett a kanonokok házai is helyet kaptak.

Kálmáncsehi (Sánta) Márton kanonok főtéri kőből épült házát 400 Ft-ért adta el Végedi Imre tordai főesperes-kanonoknak 1541. előtt. A ház szomszédságában a mezőváros bírójának, Szűcs Krisztiánnak a háza állt.

Báthai Máté kanonok egy szerényebb házat 36 Ft-ért vásárolt a város Szentkirály nevű utcájában.

Nem hiszem, hogy most azt az házat Enyeden feltalálnák, elég ebül írták az levelet róla.

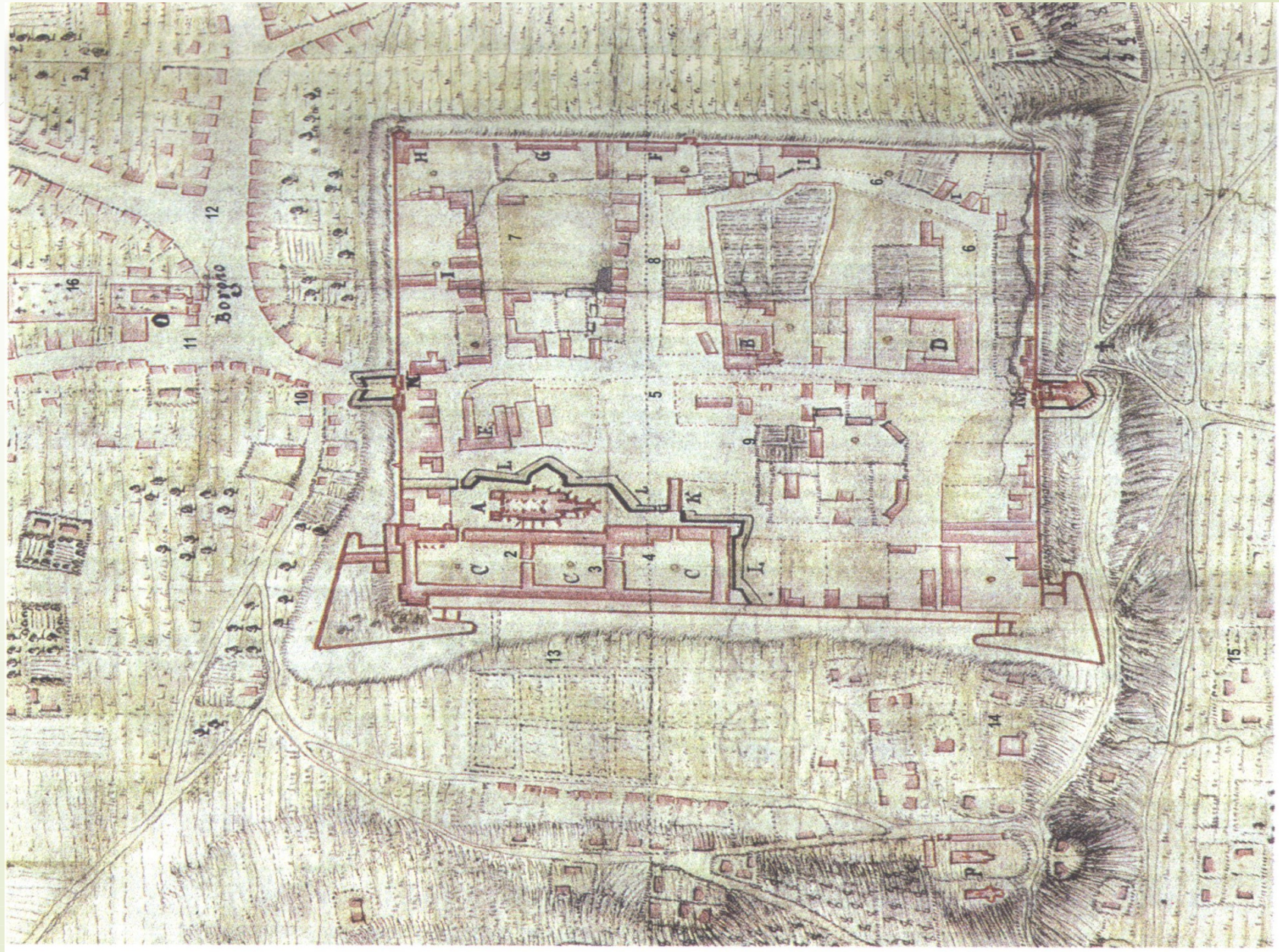
Bányavárosok: Abrudbánya és Zalatna

- Jelentős higany- és aranylelőhelyek. Tisztartóságok központjai.
- Abrudbánya a legnagyobb hozamú aranybánya volt Erdélyben a 16. század közepén.
- A káptalan a szekularizáció előtt kiváltságok adományozásával erősítette Abrudbánya szerepét:
 - a kitermelt érc kémlélése és olvasztása csakis az abrudbányai officinában történhet
 - a mezővároshoz tartozó települések lakói csakis itt adhatták-vehették portékáikat
- Kiváltságok világi hatóságoktól:
 - hadkötelezettség alóli mentesítés (Szapolyai János vajda, 1515; Barlabási Lénárd alvajda 1524)
 - adófizetés alóli felmentés (II. Ulászló, 1516)
 - harmincadfizetés alóli mentesítés (I. Szapolyai János, 1538)

Gyulafehérvár

- ▶ A püspöki mezőváros: nem csak püspöki székhely, hanem uradalmi központ is
 - A város magját képező várnegyed a XIII. Gemina római légió által épített castrum területét foglalta el.
 - a középkori várfalak a castrum falaira épültek, ez határozta meg a méretét
 - két városkapu: Szent Mihály, Szent-György
 - várnegyed: székesegyház, püspöki palota, ispotály, préposti palota, kanonokok és oltárosok házai.

Gyulafehérvár 1711-es térképe

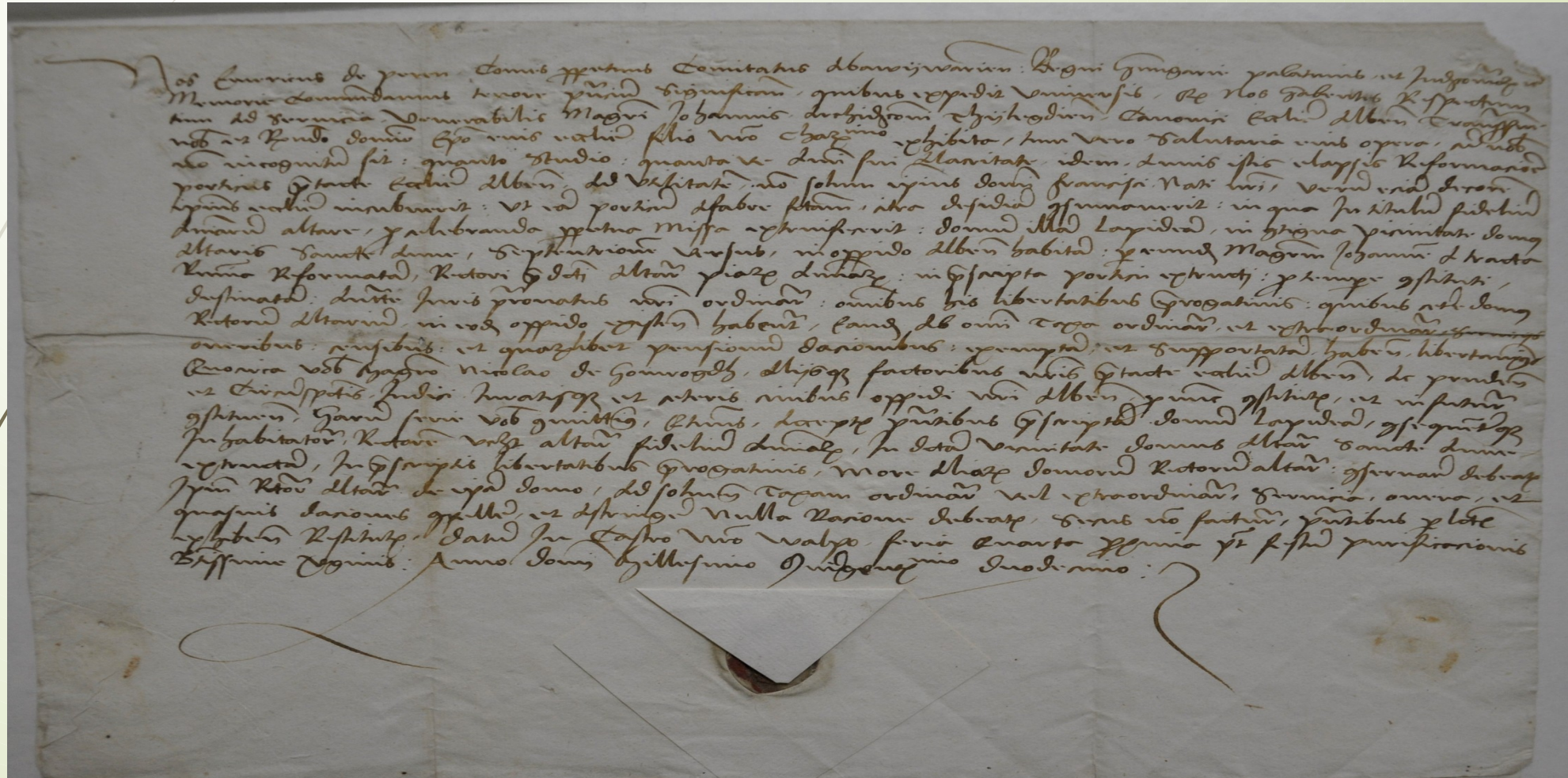
➤ A káptalani városrész:

- a várnegyed mintegy fele,
- a Szent György-kapu és a városfalak felének karbantartása a káptalant terhelte
- a kanonokok házai egyházi és világi kiváltságokat élveztek
- a káptalani jobbágyok a Major nevű városrészben laktak, inkább falu mint város
- a kiváltságokkal élő mezővárosi polgárok a püspöki városrészben laktak

➤ Kiváltságaikról nagyon keveset tudunk:

gazdasági jellegűek – borkiméréssel kapcsolatos kiváltságok, két sokadalom tartásának joga
jogi kiváltságok – bíróválasztás joga; a városlakók fellebbviteli fóruma a püspöki udvarbíró
ítélőszéke

Lászai János telegdi főesperes – kanonok házának kiváltságolása

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!